

"Jamen hemma det är ju hemma det"

Äldres beskrivningar av att vara hemma i Heby kommun

CECILIA BYGDELL

Foto Olle Norling

Jag sitter hemma hos Ingegerd och vi pratar om hennes boende. Hon har två trappor som hon måste gå i för att komma in och ut i lägenheten. "Ja men jag trivs här, jag vill inte flytta", säger hon

och fortsätter: "Jag säger då kryper jag väl upp för trapporna hellre. Ja men sen orkar man inte flytta när man är så här gammal". Hennes boende är kanske inte idealiskt när man som i hennes fall passe-

rat 80 år. Hon tar sig fram med rollator, och två trappor är svåra att gå i även om hon har en rollator för utomhusbruk som väntar henne nere i trapphuset. Men flytta vill hon helst inte, med hänvisning till sin ålder. Kanske, om hon blir sämre, att det är ett äldreboende som blir nästa bostad, men helst skulle Ingegerd se att hon inte behövde flytta till en sådan bostad. Ännu tycker hon att hon är för pigg för detta alternativ, ett alternativ som dessutom skulle göra att hennes självständighet skulle minska.

Att den egna invanda hemmiljön är viktig för den åldrande människan är flera röster överens om: forskningen kring åldrande, det offentliga som står för en stor del av den äldreomsorg som ges samt de äldre själva. Jag ska i den här artikeln visa på hur några av de äldre i Heby kommun resonerar kring sitt boende och vad det innebär att vara hemma någonstans. Artikeln bygger på intervjuer utförda under 2010 för mitt pågående avhandlingsprojekt som handlar om att vara äldre, i behov av hjälp och bo på landsbygden¹. Hjälp kommer från familjemedlemmar, grannar, kommunens äldreomsorg eller från frivilligsektorn. Intervjuer är gjorda med ett 20-tal personer som antingen själva är i behov av andras hjälp eller tillhör alla de som ger hjälp.² De flesta av de äldre som jag träffat har varit över 80 år.

Den landsbygd som studeras i avhandlingsprojektet utgörs av Heby

kommun. Kommunen saknar en tydlig centralort då den istället består av ett flertal mindre bebyggelsecentra med samhällsservice. Den beskrivs av denna anledning ofta som decentraliserad till sin struktur och är befolkningsmässigt en av de mindre kommunerna i länet. Det är en bra kommun att studera landsbygdsfrågor i, och kommunen saluför sig själv också som just en "landsbygdskommun". Alla de äldre som är intervjuade för mitt avhandlingsprojekt bor i Heby kommun. Några av dem bor inne i någon av de större tätorterna (Heby, Östervåla, Tärnsjö, Morgongåva eller Vittinge), andra i mindre byar. Nära anhöriga kan däremot bo även i andra kommuner. Inga namn på byar används i artikeln och de personnamn som förekommer är inte personernas riktiga namn.

Äldre med hjälpbehov

Återkommande använder jag ordet "äldre" för dem som jag har intervjuat, och ordet "åldrande" förekommer också. Äldre är ett relativt ord – för var dag blir vi ju äldre och att vi är äldre än någon annan säger inget om hur gamla vi är. De som åsyftas är de allra äldsta i samhället, de som har hunnit vara pensionärer en tid (och då oftast pigga sådana) och som nu har börjat uppleva en funktionsförlust. En åldersgränns som är relativt vanlig för att beteckna de som är äldre är vid 80,

men även 75 och 85 kan ibland användas som en gräns mellan yngre äldre och de äldsta. Jag använder ingen fast åldersgräns, men att vara äldre i detta fall är att vara i den kondition att man inte längre är så vital som man en gång varit. Att vara gammal kan till stor del sägas vara en kroppslig upplevelse.³ Man är helt enkelt skröplig, för att använda ett vardagligt ord. De äldre har ofta kroppsliga åkommor som ger dem problem att röra sig och att höra, eller de kanske har börjat uppleva minnesproblem. Det är snarare detta än en strikt åldersindelning som här är definitionen på att vara äldre.

När kroppen inte fungerar lika bra som tidigare behöver de äldre hjälp, eller med ett annat ord omsorg. Omsorg används för att beteckna den hjälp som samhället ger till äldre och barn, men i vardagligt tal talar vi oftare om att vi hjälper eller får hjälp. I denna omsorg finns både en mer praktisk sida med vissa uppgifter som behöver åtgärdas och en mer emotionell och social sida som handlar om att vara sedd, umgänge och om att vara en del av en gemenskap.⁴

Hemma

I den här artikeln är ordet hemma centralt. Det är ett ord som inte är främmande inom hembygdsrörelsen, vars förled just innehåller ordet hem. Jag menar två fysiska platser med hemma: Den bostad

där en människa bor och den by/det samhälle där hon lever. Men därtill är hemma också något mer. Det är en plats till vilken vi som individer skapar en relation och en plats där vi känner en tillhörighet.⁵ Vi har ofta starka känslor till det vi kallar för hemma. Hembygden är ju inte bara en beskrivning av en ort där vi är födda eller lever idag, det handlar också om att vi känner oss känslomässigt engagerade i den och har den som en av byggstenarna när vi ska berätta om vårt liv och vem vi är. Ofta är hem i denna betydelse beskrivet i positiva termer, som något vi är rädda om och vårdar ömt. Som många påpekar finns det också negativa känslor som kan vara kopplade till vårt hemma, men som tenderar att stå i bakgrunden för de mer positiva.⁶ Det talar sällan om det vi kallar för hemma som en plats där vi kan riskera att fastna i isolering, känna oss utestängda ur gemenskaper, som en plats där våld och svek mellan familjemedlemmar sker, som en minnesbank där minnen som gnager i människor ständigt gör sig påmindra osv. Hemmet blir därför lätt en plats med ett idylliskt skimmer kring sig.⁷

Hemmet blir viktigare när vi åldras, därom verkar forskningen vara ense.⁸ De äldsta i vårt samhälle spenderar genomsnittligt mer tid både i bostaden och i de närmaste omgivningarna som en konsekvens av åldrandets negativa verkningar (så som sämre rörelseförmåga och trötthet som kan ta sig form i en ovilja att röra

sig i en främmande miljö). Dessutom tycks äldre vara mer känslomässigt bundna till sina hem, i vart fall delvis som en konsekvens av att man ofta levt en stor del av sitt liv där.⁹

Kvarboende som det offentliga målet

Från statligt håll har den så kallade hemmaboendeideologin, eller mer formellt kvarboendeideologin, dominerat under efterkrigstid. Den säger att människor som åldras, gör det bäst i sin egen invanda hemmiljö. Hemmet är från offentligt håll främst den fysiska platsen som utgörs av det egna boendet, och först i andra hand hemmet i en mer fysiskt utvidgad betydelse. Genom att bo i en invand miljö, med sina egna möbler och saker med minnen och i en miljö där man är så pass hemma att man antagligen skulle hitta det mesta med förbundna ögon, tenderar människor att vara friska längre. Av denna anledning försöker det offentliga i möjligaste mån lösa omsorgsbehoven så att de äldre kan vara kvar i sin hemtama miljö. Ekonomiskt är det dessutom också mer fördelaktigt att de äldre bor kvar hemma, i vart fall så länge omsorgsbehovet inte är mycket stort.

En tydlig trend nationellt så väl som i Heby kommun är att allt fler av de äldre idag får kommunalt bedriven omsorg i det egna hemmet. Sedan 1980-talet har

färre och färre beretts plats på särskilda boenden för äldre. En flytt till ett äldreboende görs enbart av dem som har riktigt svårt att klara sig själva. De allra flesta som är 65 år eller äldre bor hemma i sina egna bostäder. De två tabellerna visar på dessa utvecklingstrender. Den första av dem (tabell 1) visar hur stor andel av dem som är 65 år eller äldre som bor i särskilt boende. För det första visar den att andelen som bor i särskilt boende har minskat under de första åren under 2000-talen, både lokalt och nationellt. Detta är som sagt en fortsättning på en tidigare inledd minskning. För det andra kan vi se att skillnaden mellan de två åldersgrupperna är markant. Det är de i högst ålder som framför allt beviljas plats på ett boende. För det tredje visar den på en viss, men inte så uttalad, skillnad mellan Heby och riket totalt. Andelen äldre på boenden är något fler i Heby jämfört med Sverige totalt.

	<i>Heby kommun</i>	<i>Sverige</i>
Alla 65+	7,0 % (7,7%)	6,2 % (7,7%)
65–79	1,6 % (2,4%)	1,8 % (2,4 %)
80–	19,6% (20,7%)	16,2 % (19,9%)

Tabell 1. Äldreboenden. Andel av befolkningen över 65 år angett i procent som bor i särskilt boende: totalt, i åldersgruppen 65–79 samt åldersgruppen 80+. Siffrorna avser år 2006, med 2001 inom parentes. Statistik från Socialstyrelsens statistikdatabas.

	<i>Heby kommun</i>	<i>Sverige</i>
Alla 65+	5,8% (3,5%)	8,9 % (7,9%)
65–79	2,2 % (1,3 %)	3,5 % (3,4%)
80–	14 % (9 %)	20,9 % (18,2%)

Tabell 2. Hemtjänst. Andel av befolkningen över 65 år angett i procent som har blivit beviljade hemtjänst: totalt, i åldersgruppen 65–79 samt åldersgruppen 80+. Siffrorna avser år 2006, med 2001 inom parentes. Statistik från Socialstyrelsens statistikdatabas.

Det är således en liten grupp av alla de som är 65 eller äldre som bor i särskilda boenden. Istället finns äldreomsorg i kommunal regi att få under dygnets alla timmar i det egna hemmet. Hemtjänsten är en mycket viktig aktör i dagens äldreomsorg, beskriven som den svenska äldreomsorgens flaggskepp. Den andra av de två tabellerna (tabell 2) visar andelen av befolkningen som är 65 år eller

äldre som har beviljats hemtjänst. Den anger hur många som har denna omsorg, men inte hur omfattande den är. Även i denna tabell är skillnaden mellan åldersgrupperna stor. Det är den högre åldersklassen som har mest hjälp. Men den visar också på en ökning, som sannolikt i vart fall delvis kan förklaras med boendenas minskning. I en nationell jämförelse har kommunen under dessa år en mindre andel äldre med hemtjänst. Kommenteras bör dock att med kvälls- och nattpatruller har fler kunnat beredas möjlighet till hemtjänst, varför siffror för de sista åren sannolikt skulle ha visat fler med hemtjänst och ännu färre boende på särskilt boende.

Manfred

Vi ska nu få möta Manfred, en man i dryga 80-årsåldern. Jag åkte hem till honom och pratade en förmiddag. Liksom de andra äldre jag har intervjuat har Manfred idag ett behov av hjälp. Han har sina egna barn med familjer, kommunens hemtjänst inklusive matleveranser och sina grannar som hjälper honom i vardagen. Bara en kort stund efter att jag satt mig ner framför Manfred vid hans köksbord förklarar han för mig att livet har blivit förändrat de sista åren och att det därmed inte är oproblemiskt att bo där han bor:

Men jag tror det är tre år sedan jag blev arg och gav bort bilen för att jag inte kunde köra. Det var för djävligt. Då vart man isolerad vet du. När man skulle sta och handla, man har ju inte affären utanför knuten heller. Men jag har nere i (tätorten). Nu får jag bara ringa på onsdagarna så får jag hem på fredagen. Men då är det det där att komma ihåg vad man ska handla. Det är bara elände. Usch ja. Och blir det fler sådana här vintrar om man lever då vete fasen.¹⁰ Det är drygt med snön, man har ju fått hjälp med allting. Men de är snälla grannarna. Otroligt. De kör av snön och så där. Annars är det ju omöjligt att bo så här.

Manfreds största svårighet är hans dåliga syn. Idag ser han nästan ingenting, och det präglar hela hans vardag. Han kan röra sig i sitt hem eftersom han har mycket goda kunskaper om var saker finns: bord och dörrposter man kan krocka med, mattor som man kan snava på, en trapp som man kan falla i och ljuspunkter att ta sikt på. Han har helt enkelt hittat strategier för att ta sig fram i huset:

Jag får ju stå och fundera ibland, var fan jag kan vara. Är det så att det är någon dörrkant eller något som skymmer vet du, då märker jag med en gång att då får man vara försiktig tills man hittar några punkter. Jag var ute alldeles innan du kom på altan och öppnade fönstret på altandörren. Då när jag kom in, då var det svart inne. Då hade jag inga lysen och inga lysen i stora rummet pådrivna. Då gick jag försiktig, smög mig om det där matbordet

så jag fick se dörren här. För i farstudörren har jag tre stycken glas, så då såg jag det lyste där. Då visste jag att där är farstun, det är bara att gå däråt. Så jag går ju mycket på sånt där vet du. På fönster och lamporna.

Det hus som Manfred bor i är byggt för tre decennier sedan av honom själv och ligger i utkanten av en av de lite större byarna i kommunen. Hit flyttade han som pensionär, efter att ha bott i städer i Mälardalsregionen under sitt vuxna liv. Idag är han änkling, men vid flytten till huset levde även hans maka. Området var långt ifrån nytt för honom när han flyttade hit. Han har som barn bott i ett flertal byar i trakterna runt i kring inom några mils radie, hans föräldrar har levt i området och han har själv haft en sommarstuga intill hans föräldrar. Manfreds fru var uppväxt i området, så även för henne var det en familjär omgivning. De var ofta hos föräldrar och svärföräldrar när de levde. När helgen kom åkte Manfreds familj nästan alltid till dessa trakter, även när de bodde flertalet mil bort. Lägenheten de bodde i menar han mest var till att sova i – det var hit de åkte så fort de var lediga. Detta har också gjort att både han och maken har känt flera i trakten som de hållit kontakt med under åren. Av Manfreds grannar finns både människor han därför känt i många år och nya bekantskaper.

På min fråga om varför Manfred valde att flytta tillbaka till det område där han

en gång växte upp, svarar han "Tja, det var ju som hemtrakten. Man drar sig väl hemåt". Att det var hemma, var för att både Manfreds och hans makas föräldrar fanns här, och även om de inte lever finns de fortfarande kvar här. Släktens närvaro var alltså ett viktigt skäl till deras husbygge och så småningom flytt:

Vi har ju föräldrarna ligger på den här kyrkogården bägge två. Så det bara vart så. Vi tänkte ju nästan att vi skulle hinna få den här stugan färdig då medan svärmor och svärfar levde här, men de dog före, innan vi fick det färdigt. Det gjorde de. För det skulle ju ha varit roligt för dem med ljus här i backen mitt emot. Om vi hade bott här, det hade varit roligt för dem.

Manfred anger att det var främst föräldrar och svärföräldrar som fick honom och maken att bygga huset som han bor i idag, men han saknar inte andra skäl till att bo där han bor. Ett hus på landsbygden passar honom. Han har jagat sedan 1940-talet, han säger att man blir sysslolös i lägenhet, att man i stan behövde vara rädd för inbrottstjuvar, för att bilen skulle bli stulen och att det här med att åka till stan för att handla inte är något för honom.

Manfreds föräldrar och svärföräldrar ville inte ha praktisk hjälp av honom och hans maka när de blev gamla. De ville klara sig själva, förklarar han. Det var inte mycket de fick göra åt dem. Men de spenderade mycket tid med varandra, något han uppskattat:

Man hade väl den känslan, man skulle hem och hälsa på dem. Och de tyckte ju det var roligt, de väntade ju för faken på att en skulle komma hem. Så man har som tyckt det var roligt, för de uppskattade något otroligt, det var nästan så att det gick till överdrift. Och det gjorde det väl också. Men det brydde inte [frun] och jag oss i, utan vi åkte bara. För vi kände oss inte direkt tvungna, det var ju kul att åka hem också.

Han har fortfarande inte förstått varför hans egna syskon var så ointresserade av att ha denna nära kontakt med hans föräldrar, för det har bara varit Manfred som åkt hem till föräldrarna varje helg. Manfreds barn fick vara mycket med sina far- och morföräldrar och det är ett mönster som återkommit i nästa generation. Idag är det Manfreds barn och barnbarn som kommer hem till honom och inte bara umgås utan även hjälper honom med "allting", som han säger. En utav dem är hos honom i stort sett varje helg. Barnen bor i en av de större städerna i Mälardalen, men inte så pass långt bort att det omöjliggör för dem att åka till Manfred. Däremellan har de telefonkontakt. Han menar att han inte på något sätt vill tvinga sina egna barn att ta något ansvar för honom, men de gör ju det ändå. Hans principiella uppfattning om barn och föräldrars kontakter är emellertid klar – man bör ha en nära kontakt:

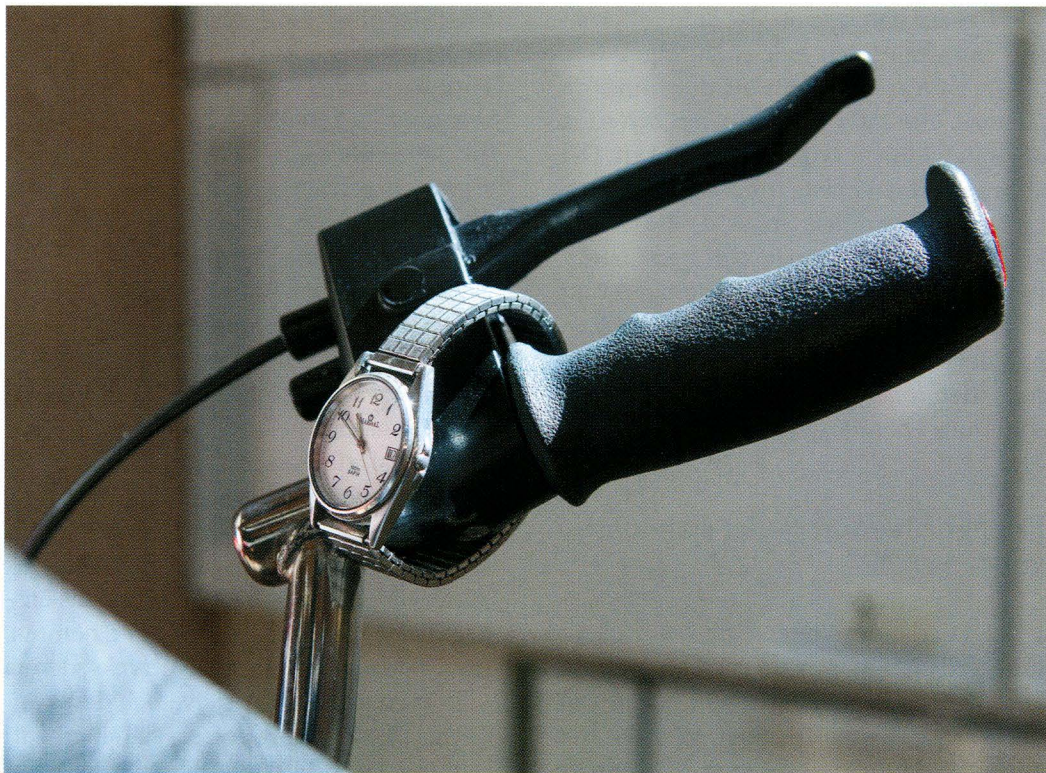
Man hör ju och vet om en del barn. De skiter

totalt i föräldrarna. Och inte hjälper de. Det är något fel det. Man har ju dem att tacka för den man är idag. Och idag är det inte mycket med en, men hela livstiden har man ju haft nytta av dem. Så visst fan ska man hjälpa föräldrarna. Det ska ju gå i första hand nästan. Men jag har aldrig begärt hjälp av ungarna. Jag bara säger åt dem de lär ju vara hemma och göra någonting hemma, brukar jag säga åt (dottern).

Sedan Manfred mist mycket av synen lämnar han sällan hemmet. Sjukhusbesök behöver förstås göras ibland, men vissa möten med sjukvården sker också idag i hans hem. Han får besök ibland av bekanta i bygden men åker inte gärna hem till någon annan. Alltså tillbringar han mycket av sin tid i hemmet. I samtal med beslutande inom kommunens äldreomsorg uttryckte han en önskan om att så småningom få en plats på ett äldreboende, men fick veta att han var för pigg för det. En lägenhet tyckte de däremot kunde vara ett alternativ:

Då sa jag så, ja sa jag, blir nästa vinter lika jävlig som den vi hade nu, och jag lever, då vet inte jag, sa jag. Då får man väl försöka komma in på hemmet någonstans. Då på en gång förstås sa de, nej det var jag för bra för att komma på hemmet. Men då hade de lägenheter här. Om de hade någon ledig nu vet jag inte. Där är det ju tjänligt för dig att bo. Ja sa jag, då ska man till att ha grejer där sa jag, också ska man lära sig hitta i den lägenheten. Det blir ju samma problem det.

Problemet med en lägenhet är att han då skulle vara tvungen att lära sig den fysiska miljön som hemmet utgör på nytt. Att få så god kunskap som i det nuvarande hemmet ser han inte som möjligt. Han hade själv föreslagit ett äldreboende, men ett riktigt bra alternativ tycker han inte riktigt att det är. "Inte vill jag direkt, men nöden har ingen lag", är hans egen kommentar. "Det förstår ju jag att en vacker dag så är man ju där. Och då får

man ju bara hoppas på att man inte blir en grinig jäkel". Kanske, om han blir sämre, att det blir ett måste eftersom han då sannolikt behöver mer hjälp än idag. Mer hjälp menar han också skulle betyda att hans liv blir mer styrt av andra. "Då är man ju inte självständig längre. Då kan jag till exempel inte ligga till 8-9 om morgnarna om jag skulle vilja. De knuffar en ur sängen. Fast så jävliga är de förstås inte", säger han. Så länge det inte är nöd-

vändigt ser han inte att det är ett alternativ, fast framtiden vet man inget om. "Man får vara tacksam att det finns, då får man inte sätta sig på tvären och säga emot det. Man är tvungen helt enkelt. Det är ju saker man måste finna sig i."

Manfred är alltså en av de äldre som ingår i mina intervjuer, och hans berättelse som återgetts här är förstås på ett sätt unik. Samtidigt finns det mycket som han delar med andra intervjuade. Jag ska nu i det följande återkomma till delar som finns i berättelsen om Manfred.

Det egna hemmet – det självklara valet

I det inledande citatet i artikeln, säger Ingegerd att hon får väl krypa i trapporna bara hon får bo kvar där hon bor. Att få bo kvar i det egna hemmet, vare sig det har varit den egna bostaden i decennier eller under den senare delen av livet (som är fallet för både Ingegerd och Manfred) beskrivs som mycket viktigt i intervjuerna i undersökningen. Det finns mycket som skiljer de intervjuade åt, men den största gemensamma nämnaren i alla intervjuer är just viljan att få bo kvar där man är hemma och inte behöva flytta. Det är både kvinnor och män som uttrycker denna önskan. I många andra sammanhang kan man med fog säga att kvinnor och verksamhet i hemmet har en stark både historisk och samtida koppling.

Med ledning av intervjuerna i denna undersökning går det inte att se ett sådant samband. Det kan i sin tur ha åtminstone två förklaringar: för det första att det är fler kvinnor än män som är intervjuade och att jag helt enkelt har ett för litet underlag för att kunna dra slutsatser om könsskillnader. För det andra kan det också bero på att skillnader i livet mellan kvinnor och män på denna punkt tenderar att minska med högre ålder. Det faktum att de är pensionärer och inte arbetar i kombination med att de som äldre har funktionsförluster gör att både kvinnor och män spenderar mycket tid i hemmet, vilket i sin tur kan göra att hemmet inte är tydligt kvinnligt kodat i intervjuerna.

Det är alltså inte bara kommunens önskemål att de äldre ska bo kvar hemma, utan i mycket hög grad uttrycks denna vilja även av de äldre själva och deras anhöriga. Det tycks vara så självklart, att min fråga varför man vill bo där man bor har upplevts som svår att besvara och till och med underlig. Det går inte att enkelt sätta ord på det självfallna med att vilja bo kvar där man är. Artikelns rubrik, "Jamen hemma det är ju hemma det", är ett citat från en av kvinnorna i undersökningen, sagt som svar på min fråga varför hon helst skulle se att hon inte skulle behöva flytta till något annat än sitt nuvarande boende. En annan av dem svarar att hon kan inte svara på det, men att "det är någonting med det hela i alla fall." "Är man född på en plats och man

trivs, så flyttar man ju tillbaka", säger en av de kvinnor jag intervjuat som bodde på annan ort under några år under sitt tidiga vuxenliv men som sedan valde att återvända till sin barndoms trakter. Att hemma trots allt är hemma, är ett svar som återkommit på min fråga om varför man så gärna vill bo kvar där man bor, fastän kroppen förändras och bostaden inte alltid är anpassad därefter.

Manfred är inte enbart positiv till sitt boende. Det finns många praktiska problem med det. Så säger han att det är mödosamt med en trädgård som ska skötas och en lång uppfart som ska skottas. Likaså är det besvärligt att det en del av sträcka mellan honom och affären utgörs av grusväg. Hade det inte varit det kanske han tidigare fått en permobil som kunnat ta honom till affären (även om det i dagsläget inte skulle vara aktuellt med tanke på den dåliga synen). Han måste kunna komma åt pannan som finns i husets källarvåning, något som inte är enkelt för honom. För flertalet av de intervjuade är det egna hemmet en villa. Fler än Manfred påpekar för mig de svåra sidorna av det egna hemmet: det är inte alltid en rationell bostad man har flyttat in i och rotat sig i så pass att man inte vill lämna den. Liksom Manfred finns fler i materialet som bytt bostad som pensionärer, men det är skillnad på att vara yngre pigg pensionär och äldre med sjukdomar och besvär. Annars ses ålderdom som just ett hinder för att flytta. "Ja men sen orkar

man inte flytta när man är så här gammal", säger Ingegerd i det inledande citatet. Hon är inte ensam om den inställningen: att en äldre människa inte orkar med för stora förändringar är en åsikt som återkommer. Då skulle man kanske ha flyttat tidigare, men inte nu när man har nått den här åldern.

Ett förändrat hem

Äldres önskan att få bo kvar där man är har kanske inte oväntat tolkats som ett behov av kontinuitet.¹¹ Men även den som bor kvar i sin egen bostad ser en förändring av den när man får ett hjälpbehov. Manfred berättar om starka lampor som satts in i hemmet av Syncentralen och om en grind som numera ska hjälpa honom att inte råka ta ett steg på fel ställe så att han trillar nerför trappen till husets källarvåning. Många fler berättar också om hur hemmet förändrats i takt med hjälpbehov. Bron till ytterdörren får kompletteras med en hissanordning så det går att gå uppför och nerför med hjälpmedel, mattor får tas bort så att man inte ska snubbla på dem, duschen har fått en pall så att man inte ska behöva stå och därmed riskera att ramla, sängar på övervåningen får flyttas ner så att man inte ska behöva gå i trappen och den vanliga invanda sängen får kompletteras med en anordning så att man inte lika lätt ska kunna ramla ur den på natten. För några

är den tid då man kunde gå uppför och nerför trapporna i det egna hemmet förbi. Istället får man be barnen om hjälp när de kommer hem, så att man kan få saker man behöver från andra våningsplan.

För de som har hemtjänst är inte hemmet en privat och helgad sfär till vilken enbart personer man är väl förtrogen med har tillträde. Flera dagar i veckan (och för några flera gånger om dagen) kliver människor över tröskeln till de äldres hem för att vara behjälpliga med sådant som att

sätta på och ta av stödstrumpor, duscha och byta lakan i sängen. Visst var det ovanligt till en början, menar några av dem som haft hemtjänst en längre period, men man vänjer sig. Att som kvinna få besök av en man inom hemtjänsten när man ska duscha kanske också känns obekvämt först. Men överlag anger inte de som har hemtjänst i mitt material att de tycker att detta är ett problem. Hemmet för äldre med hjälpbehov är en plats där det kommer folk, någon som man inte känner (utan

kanske för sig själv ger namnet "Skrikan" för att hon skriker så dant när hon kommer innanför dörren) men så småningom blir bekant med. På armen sitter ofta ett larm där ett tryck på knappen betyder att någon från hemtjänsten så snabbt som möjligt kommer att med egen nyckel ta sig in i bostaden. Hemmet i betydelsen bostaden är inte en helt igenom fredad plats, där man kan vara helt sin egen och stänga av världen utanför. I hög utsträckning genomgår det egna boendet en institutionalisering när den äldre behöver ta hjälp av den offentliga hemtjänsten menar Anders Bergh. Det egna hemmet blir en arbetsplats för någon, vilket också förändrar hemmet såväl fysiskt som den äldre människans upplevelse av det.¹² Trots alla dessa förändringar av hemmet, kan man alltså konstatera att hemkänslan ändå är mycket stark. Även om hemmet har institutionaliserats, för att använda Berghs ord, så är det beskrivet som den kära personliga boning som man värdesätter så högt.

Särskilt boende för äldre?

Utan tvekan kan en lägenhet vara ett enklare alternativ till ett eget hus vid hög ålder. Då slipper man underhåll på fastigheten, en trädgård att hålla i ordning, värmesystem som kan krångla och snö och is som måste hanteras vintertid. Men för flertalet anses det inte vara ett realistiskt alternativ: lägenheter byggs sällan på

landsbygden, utan då måste man flytta från det område som man ser som hemma. Några av de intervjuade har ändå lämnat sina hus för en lägenhet i högre ålder. Gemensamt för dem är att flytten skett efter eller i direkt anslutning till en sjukdomsperiod.

Ytterligare ett alternativ är förstås de äldreboenden som finns i kommunen. För att beredas en plats på ett äldreboende behövs ett beslut från kommunen. Kraven för att få en av dessa platser har skärpts på senare år och många av dem jag träffat är helt enkelt för pigga för att få en plats på ett särskilt boende. I och med att Heby kommun införde kvälls- och nattpatrull inom hemtjänsten, öppnade man för ännu fler att kunna/måsta vara hemma i det egna boendet längre. Ytterligare en omständighet är också viktig för att förstå varför många säger sig vilja bo i ordinarie boende och inte i särskilda boenden: människors egen bild av vad det innebär att bo på ett äldreboende. Manfred är inte ensam om att uttrycka en skepsis, det återfinns hos fler i såväl mitt som andras material.¹³ I två av intervjuerna framställs äldreboende som en positiv lösning på åldrandet av dem som bor i eget boende, men för de andra är det något man i det längsta vill undvika.

Allt sedan en institutionaliserad äldreomsorg började byggas ut i början på förra seklet (med varierande namn så som ålderdomshem, serviceboende och dagens äldreboenden) har en diskussion

förts om huruvida det är en bra miljö för de äldre att leva sin sista tid i, eller om det är en instans skapad av samhället med avsikt att avskärma de äldre från övriga samhällslivet.¹⁴ Känslor och åsikter kring äldreboenden kan vara starka, inte sällan kanaliserade i den mer kritiska hållningen. Det finns alltså en lång tradition med skepsis mot att skilja ut de äldre till ett särskilt boendealternativ. Ett ålderssegregerat boende upplevs som en del av ett system där äldre fräntas rätten att vara aktiva samhällsmedborgare. Därtill ses äldreboenden som en inskränkning i människans förmåga att själv styra sin vardag.

Motståndet mot att bo på ett boende är inte kompakt. Precis som Manfred håller flertalet en dörr på glänt. Det är inte omöjligt att man blir ännu sämre en dag och då är det antagligen en nödvändighet. "Ja, men sen att man inte orkar någonting, då släpper man ju taget", säger en kvinna om vad framtiden kan innebära. Kanske orkar hon inte hävda att hon klarar sig alldeles utmärkt själv (eller rättare sagt med hjälp av nära anhöriga), hon kan komma att "släppa taget" och resignera inför det faktum att hon inte klarar av det egna boendet. Beslut om boende verkar vara accentuerade när en person inte längre kan klara sig själv, eller annorlunda uttryckt när kroppen gör sig påmind som en begränsning till den grad att varken individen själv eller de runt om anser att det är möjligt med ett eget

boende.¹⁵ Det betyder också att det är svårt att försöka kartlägga hur de yngre äldre vill bo när de själva får problem. Det är en sak att ha preferenser som pigg 75-åring och en annan att ha det som sjuk 90-åring. Det finns en stark medvetenhet om att livssituationen kan förändras snabbt hos de intervjuade. Bara om ett år kan livet se helt annorlunda ut. Därför kan man visserligen ha en klar åsikt om det negativa med att bo i särskilt boende och ändå säga att det är bra att det finns, eftersom man inte vet vad framtiden har att erbjuda. Somliga har en klar gräns för när man inte klarar sig hemma i det egna boendet ("när man blir så man inte kan gå på toa säger jag. Då klarar man sig inte själv") medan andra har en mer luddig gräns för vad det innebär att inte kunna klara sig själv.

Något som många av de äldre säger sig vara rädda att mista om de inte skulle få bo i sitt eget boende är självständigheten. Det man slår vakt om handlar om att kunna styra sitt eget liv och kunna bestämna över sina egna rutiner. Många av de äldre jag talat med har kommunal hemtjänst och har redan idag fått rätta sina liv efter när maten levereras, vilken tid stödstrumpor ska på eller vilka dagar som man ska få duscha. Inskränkningar har alltså redan skett, men det är som om man säger att mer än så behöver man åtminstone inte låta andra styra över det egna livet. Det egna boendet betyder med andra ord att man har viss självständig-

het kvar, att det finns ytterligare en sträcka framför sig då man är herre i sitt eget liv och hus. Kanske kan ett ord också vara säkerhet och då inte bara i betydelsen att man ska undvika att ramla eller att inte komma ihåg var sakerna finns, utan en säkerhet i att behålla sin egen personliga autonomi, om än kraftigt vingskuren. För Manfred handlar det om att kunna sova så länge han vill på morgnarna utan att någon tvingar upp honom. För någon annan handlar det om att slippa "sitta på kommando och äta på kommando". När man nu blir allt mer beroende av andra, och inte längre kan ha hemmet som en stängd boning gentemot omvärlden, är det kanske inte konstigt att man än mer slår vakt om det som är ens eget. Mowl med fler uttrycker det som att känslan av att vara väldigt fäst vid det egna hemmet kan ses som en källa till befrielse från identiteter som andra tvingar på en.¹⁶ En stolthet över att kunna bo hemma i hög ålder menar de beror på att de äldre då frigör sig från bilden av att vara gammal och osjälvständig. Än har man inte nått till det stadium i livet då man är helt igenom gammal utan det finns ett utrymme kvar för ytterligare förändringar av den kroppsliga förmågan. Att vara gammal är som sagt i mycket en upplevelse av att ha en kropp med minskande funktionsförmåga, en utveckling som man gör det mesta för att motverka. Att framhålla att man passar bäst i sin egen invanda hemmiljö skulle då vara en

del av det. Några av de äldre i mitt material bor på äldreboenden. I intervjuerna med dem framkommer den kroppsliga konditionen som orsak både till varför man flyttat dit och som förklaring till att man ser äldreboendet som hemma. När jag frågar en av dem om han betraktar äldreboendet som sitt hem, fastän han fortfarande har sin gamla villa kvar svarar han "ja, just nu känns det nog så" och fortsätter med att förklara att "jag har mina fel, jag har lite andra fel också som är lite svåra". Har man kommit tillräckligt långt i åldrandets process är inte den egna bostaden längre är ett rimligt alternativ, och känslan av att vara hemma verkar alltså i hög utsträckning följa med till det nya boendet.

Bygden jag lever i – människorna

Att vara hemma handlar inte bara om bostaden, utan det är också att känna att man bor i ett område där man anser sig ha sin naturliga plats. Vi använder ord som by, samhälle eller trakt för att beteckna ett lite större område som vi också kan säga är hemma. Manfred valde att flytta tillbaka till vad han säger var "hemtrakten". Det var inte byn han var uppvuxen i, men väl i samma socken. Jag har i mitt material några hemvändare, som efter nästan hela sina vuxna liv valde att flytta till den bygd där de bodde som barn. Gemensamt för dem är betoningen av att

det var här som släkten levde eller en gång hade levt. "Och jag längtade hem igen. Jämt", säger en av dessa hemvändare. "Och [barnen] var här varenda lov, hemma med mamma och pappa. Hela somrar, vi bodde ju i bryggstugan hemma

där. Vi var ju här jämt när det var något ledigt. Jag ville hem." Till sist sa hennes make att nu fick de nog flytta hem. "Nu är alla våra gamla dåliga, de behöver vår hjälp", kommenterar hon beslutet att flytta tillbaka till hembygden. Det var

alltså släkten som drog, och därtill medlemmar ur den som behövde deras praktiska hjälp.

Ingegerd, som i det inledande citatet säger att hon gärna vill krypa i trapporna bara hon får bo kvar där hon är, är också en av dem som flyttat tillbaka till sin barndoms trakter. Hon säger att ibland kan hon känna sig utanför umgänget och samhörigheten bland de äldre på orten, eftersom alla känt varandra så länge. Men liksom för Manfred korsar hennes släkter relationer tiden. I dessa trakter levde en gång hennes släktingar, och hon har bott några kilometer bort som barn. Dessutom bor ett av hennes barn inte långt ifrån henne. Att släkten ligger på kyrkogården, kan vara lika starkt skäl till att känna sig hemma som att nu levande släktingar finns i närheten. Att vara nära släkt och vänner handlar alltså både om att vara nära de som inte längre lever, och nära de som idag lever och kan ge praktisk hjälp.

Andra av de äldre i undersökningen som flyttat en bit från föräldrahemmet som unga vuxna upplever inte barndomens marker som hemma, utan istället den plats där de levt under sina vuxna liv. En av kvinnorna i undersökningen berättade att hon flyttade hemifrån i mitten av 1940-talet, och har sedan dess bott på framför allt en ort i kommunen. "Jag känner mig mer hemma här än vad jag gjorde om jag skulle komma tillbaka till [hembyn], då kanske det inte finns en enda människa som jag känner idag. För

det är bara yngre folk där. Och då är det inte så roligt att bo där. Jag trivs jättebra här", säger hon och förtydligar med att "folket är bra". För denna kvinna och hennes make är det grannarna som återkommande lovordas när de förklarar varför de trivs där de idag bor. Barnen finns inte i byn men väl inom några mils radie. Men runt dem finns människor med vilka de under sin tid som pensionärer har haft ett stort utbyte med tjänster och gentjänster vilket på senare år övergått till att bli mer i form av hjälp till makarna i takt med att de blivit sjuka och dåliga.

Släkten och grannarna är en viktig grund för att känna tillhörighet till en plats i intervjuerna. Föräldrarna, syskon och de egna barnen har mycket ofta betydelse för om det upplevs som en bra plats att leva på, och grannar tas inte alltid men väl ibland upp som en viktig faktor för trivsel. Här känner man andra människor, alltså är man hemma här. Det är ett socialt landskap man navigerar i när man i intervjuerna betonar de släkt- och grannskapsrelationer man har som så viktiga för såväl trivsel som för att det dagliga livet ska vara möjligt. En av kvinnorna som säger att hon bott där hon nu bor sedan konfirmationen och att det därför känns naturligt att det är denna trakt som är hemma för henne gör ett tillägg. Vad skulle hon göra här om inte sonen också bodde här? Då skulle det inte vara ett lika självklart alternativ att bo där hon nu bor. En annan av kvinnorna valde

att inte flytta nära sin son som bor närmare 60 mil bort när hon blev änka så som hon till en början tänkt. Istället ville hon vara nära alla vänner och grannar i bygden. Nu funderar hon på om det var ett klokt val. De har ju också blivit dåliga eller dött undan för undan, medan möjligheten till regelbunden hjälp av sonen med familj är svår.

Bygden jag lever i – den fysiska platsen

Som vi sett var inte Manfred särskilt förtjust i att bo i lägenhet i staden, som han ändå gjorde under sitt yrkesverksamma liv. Men föräldrarna och svärföräldrarnas hem och sedan den egna stugan var ett andhål där han kunde ägna sig åt det han tyckte om: jaga och fiska och bara ströva i skog och mark. I en av intervjuerna frågar jag kvinnan jag talar med, som hela sitt liv bott i mindre byar, om hon längtat efter att få bo i staden någon gång. Svaret kommer snabbt: "Åh tok i världen! Jag vill inte till stan. Skulle väl aldrig ge mig in i den röran. Nej usch nej." På min fråga vad det är som gör att hon vill bo som hon gör, svarar hon att "Ja, det är så fritt. Jag har så mycket utsikt. Jag vill inte sitta instängd i en lägenhet". I intervjun med dottern betonas vännerna och grannarna, alltså alla de sociala kontakter hon har och vad de innebär i form av trygghet och praktisk hjälp som skäl till att det är vik-

tigt för mamman att få bo kvar på orten. Men den äldre kvinnan själv lyfter fram landskapet och det fria i att bo i ett eget fristående hus som skäl till att hon vill vara kvar där hon nu är. Det är viktigt för några av de äldre i undersökningen att de bor på landsbygden, medan andra inte ser det som väsentligt. De råkar bo här och har inte bott någon annan stans heller. Det är detta som mer eller mindre medvetet har råkat bli hemma.

En av männen i undersökningen bor i ett hus han en gång själv var med och byggde som grabb. Livet han levt där har inte bara varit en dans på rosor, det förstår man i samtalet med honom. Men känslan för huset såväl som bygden är stark. Varför trivs han så bra då undrar jag, och får svar:

Därför att jag är född i byn och uppväxt i byn och jag känner allt. Går jag ut i skogarna känner jag igen träd och stenar och stigar och allt på väldigt stort område som jag känner igen allt. Och vattnet nere här och allting ser du. Nej, jag trivs så väldigt bra i den här byn på det viset.

Det är till stor del det fysiska landskapet och den fysiska bostaden som denna man känner innan och utan, och som förklarar varför han känner sig hemma. I dag har han näst intill inga kontakter med grannarna på orten. Men samtidigt talar han om hur livet en gång var i byn: alla ungdomar som levde här då när han var ung,

alla som jobbade i skogarna när han också jobbade i skogen och föräldrarna som bodde i byn till sin bortgång. Platsen där han lever är på så sätt befolkad av människor som korsar tiden. Han lever inte bara i dagens by, utan i en by som är tidsmässigt flerdimensionell. Det är ett sätt att resonera som också finns hos Manfred, och fler därtill. Visst uttrycker man en vilja att bo på landet och inte i staden, men lika viktigt är att bygden är befolkad – och har varit befolkad – av människor till vilka man har en relation.

Det är viktigt att komma ihåg att även de som kan tala sig lyriska som den bygd de bor i och visar starka känslor till den, också upplever att det är negativt med ett landsbygdsboende. Manfred säger ju att han har flyttat hem till den plats där han hör hemma, men att det är ett besvärligt ställe han bor på. Det älskade hemma, är också en mödosam plats att leva på. Landsbygden har både sina fördelar och sina nackdelar.

Familjen – en omsorgsinstitution

Först när man lägger till att de äldre är individer som är i behov av andras hjälp, tror jag att man förstår varför relationerna är så viktiga i beskrivningen av varför man känner sig hemma i byn, socknen eller andra territoriella avgränsningar. Omsorgens primära aktör är familjemedlemmar. En inte oviktig aktör är också

grannar och vänner, som gör mycket för varandra. De skandinaviska ländernas välfärdsmodell bygger på att staten tar ett stort ansvar för individens välfärd, men det har aldrig gjort omsorg av hushållsmedlemmar, andra familjemedlemmar, mer avlägsna släktingar, vänner, grannar och aktiva i frivilligverksamhet oviktiga. Hur stor del av hjälpen som kommer från informella hjälpgivare är inte lätt att mäta då det inte är lätt att definiera vad som är hjälp. Vad ska ses som umgänge och normal hjälp mellan individer i relationer, och vad ska ses som faktisk hjälp till en hjälpbehövande äldre? Men vi har all anledning att tro att den mest betydande insatsen görs av makar, barn, andra nära släktingar, grannar, och frivilligrörelsen – i vart fall så länge hjälpbehoven inte är väldigt stora.¹⁷ Ytterligare ett mönster som är tydligt, är att det är den som är närmast i rummet som ger mest praktisk hjälp. Praktisk hjälp förutsätter ju att människor finns på samma plats. Fysisk geografisk närhet till andra är därför viktig för äldre med hjälpbehov, även om andra faktorer så som till exempel civilstånd inte är oviktiga.¹⁸ Syskon som bor närmast sina föräldrar gör mer än syskon som flyttat längre bort och grannar gör mer än vänner som bor längre bort. Det betyder att det är viktigt att ha släktingar och vänner nära inpå sig om man kommer i behov av hjälp. Dessutom är det en tydlig hierarki som syns i intervjuerna: den dagen man får ett litet hjälpbehov är

det familjemedlemmarna som hjälper (om de finns), därefter andra släktingar, grannar och frivilligrörelse och först när hjälpbehovet blir mer omfattande är det den kommunala hjälpen man vänder sig till. Det offentliga kommer vanligtvis in som omsorgsgivare i ett senare skede än andra omsorgsgivare. Denna hierarki är stark, och finns hos de äldre, deras barn, andra släktingar och frivilligrörelsen. När

till exempel aktiva i frivilligrörelsen i mitt material hjälper äldre, gör de det med inställningen att de normalt ska behöva göra något först om barnen till den äldre är förhindrade att göra detta. Det finns en normativ sida av denna hierarki som säger att barnen *bör* vara den första instansen. Liksom Manfred säger några av de intervjuade att det har hört talas om andra familjer där barn inte bryr sig om

sina äldre föräldrar. Det är oprecisa andra som används för att markera att man själv sätter stort värde i att man inom familjen hjälps åt.

Med kunskap om vem som tillgodoser hjälpbehov av äldre, blir betoningen av relationer som förklaring till varför man trivs och vill vara kvar på den plats där man bor rimlig. Att trivas på en plats, att känna tillhörighet och delaktighet i sociala nätverk kan i hög utsträckning ses om ett redskap för att klara vardagen. På en plats utan grannar man känt ett tag och hunnit etablera en relation med eller utan barn eller andra nära släktingar som kommer regelbundet och hälsar på blir livet så mycket svårare rent praktiskt. Att man dessutom i några av intervjuerna pekar på släktband med idag inte längre levande människor, ska sannolikt ses i ljuset av de åsikter som bland annat Manfred uttrycker om förväntningar på att barn tar ansvar för sina föräldrar ("det ska ju gå i första hand nästan"), det vill säga en betoning av att människan ingår i en väv av släkterelationer som är mycket viktig i berättelsen om vem vi är.

Varför vill de äldre bo "hemma"?

Varför är det då så viktigt för de äldre som intervjuats i denna undersökning att få vara kvar hemma? Att få utförliga, resonande svar av dem själva är svårt. Det synes självfallet att man vill vara där

man är. Åldrandet är en process som är rumslig. Det innehåller mer än ett påstående om att vi oundvikligen alltid åldras *på* en plats. Det avser också att vi åldras *i samspel* med en plats. En grundtanke i mycket av forskning kring äldre och deras hemmiljö, är att upplevelsen av platsen man lever på också styr den äldres välmående.¹⁹ Känner man sig hemma på en plats, mår man bättre, känner större säkerhet och trygghet och känner att man har kontroll över sin vardag. Det betyder att den som måste lämna en familjär plats som man känner sig emotionellt bunden till, riskerar att uppleva en sämre ålderdom.²⁰ Drar man resonemanget till sin spets, kan vi säga att en byggsten i äldreomsorgen är upplevelsen av platsen där den äldre lever.

En av dem som tidigt intresserade sig för relationen mellan plats och åldrande är geografen Graham D. Rowles. Rowles utgår från människans egen upplevelse av rummet där hon lever. Många av de sentida forskare som skrivit om åldrande och plats följer i hans spår.²¹ Rowles menar att det finns tre olika dimensioner i den äldre människans förhållande till rummet, som alla bidrar till att hon kan känna sig hemma på en plats.²² Han talar om tre olika "insideness", som jag här istället benämner förtrogenhet. Gränserna dem emellan är inte knivskarpa utan de går i själva verket in i varandra. Den första är den fysiska förtrogenheten, med vilket menas förmågan att kunna hitta i

den fysiska omgivningen. Den som bott länge på en plats vet var stigarna i skogen leder och har mycket goda kunskaper om var saker finns i det egna hemmet. Kroppen rör sig hemtam i en omgivning där man kan det fysiska landskapet. Hur vi rör oss i rummet kan bli en ren rutin då vi känner oss säkra på hur det ser ut. För Manfreds del är detta mycket tydligt, och en anledning till att han inte gärna vill flytta till en lägenhet trots att den skulle vara mer praktisk på många plan. Genom vad Rowles benämner den sociala förtrogenheten menar han att människor har en kunskap om det sociala livet på orten där de lever. Man vet vilka andra på orten är, känner deras och sin egen position i samhället och har dessutom tillägnat sig kulturell kunskap om hur umgänget går till väga. Man kan helt enkelt de lokala sociala och kulturella koderna och man har vänner och bekanta i sin närhet. Även detta är synligt i intervjuerna. Manfred har visserligen idag familjemedlemmar långt borta, men han har haft några av dem nära. Dessutom har hans långa närvaro i trakten gjort att han känner folk i bygden. Grannarna är även som sagt viktig för andra i undersökningen och familjemedlemmars närhet framhålls gärna. Det ger förutom delaktighet i sociala nätverk också en möjlighet till praktisk hjälp.

Den sista av de tre förtrogenheterna är för Rowles den allra viktigaste. Han kallar den för autobiografisk förtrogenhet. Ett liv som har levt länge på en plats är

sammanvävt med platsen, menar han. Händelser i livet har utspelat sig någonstans, och platserna är därför påminnelser om det levda livet. Detta är en tidsmässigt flerdimensionell relation till omgivningen. En och samma plats kan ha haft betydelse i flera skeden i livet, och alla är de viktiga för den som orienterar sig i sin omgivning. Det är vissa platser som blir meningsbärande och inte alla, menar Rowles. Vi väljer vilka platser som ska ingå i vår livsberättelse. Detta är alltså en subjektiv process där individen har en aktiv roll som skapare av mening på olika platser.²³ För Rowles är det inte bara självklart att en människa åldras någonstans, hon gör det dessutom gärna på en plats där hon har levt länge. Men varken förståelsen av en plats eller själva platsen är statisk. Det vi har runt oss kan förändras och den autobiografiska förtrogenheten förändrar hela tiden förståelsen av platsen. Det som igår var viktigt kan med förändrad livssituation, med förändrade perspektiv på livet och med förändringar i det omgivande samhället bli mindre viktigt och annat kan läggas till som viktiga delar.²⁴ Genom detta fås en kontinuitet med en plats som annars kan ses som genomgående stora förändringar.²⁵ Ett kvarboende tolkas ibland, som konstaterat, som en vilja till en kontinuitet. Det är en motvilja till förändringar som alltså ska infinna sig i högre ålder, eller kanske hellre en minskad förmåga att kunna hantera förändringar. Om det verkligen ska tolkas

som en kontinuitet, kan man nog diskutera. Liksom hemmet i betydelsen bostaden har förändrats för de äldre, har också hemmet i betydelsen byn/socknen förändrats. Den svenska landsbygden har förändrats oerhört mycket sedan de äldre var barn. En kontinuitet synes det därför vara svårt att tala om – landsbygden har varit stadd under en enorm förändring. För Rowles finns det ingen motsättning mellan en föränderlig plats och ett kvarboende av det skäl att man vill ha kontinuitet. Vad man väljer som delar i den autobiografiska platsen är subjektivt. Det kan alltså ha skett mycket stora förändringar utan att detta har en inverkan på den upplevda förtrogenheten.

Manfred och Ingegerd visar båda att deras livshistoria finns på platsen. Berättelsen om deras liv, vilka de en gång fötts av, deras barndom, ungdom och vuxenhet till idag finns i de omgivningar de har runt sig. På så vis kan vi säga att de har en autobiografisk förtrogenhet med platsen. Men det är inte enkelt att säga var gränsen mellan den autobiografiska förtrogenheten och den sociala går. Varför vill man ha nära till släktingar? För att de är en del av berättelsen om det egna livet, för att de är en del av det sociala stöd en hjälpbehövande äldre behöver eller kanske för att det finns starka normer som sätter familjen inte bara som den främsta omsorgsgivaren utan även som framstående individer i vårt sociala nätverk? Antagligen är alla svaren rimliga.

Och vad händer när de äldre flyttar?

Om en människa flyttar, bryts förtrogenheten med platsen i alla de tre dimensioner som Rowles arbetar med. Att skapa en ny fysisk och social förtrogenhet går menar han, om än med vissa svårigheter. Den autobiografiska kan däremot inte skapas med samma djup på en ny plats. Det är den autobiografiska som är viktigast om vi ska förstå äldres upplevelse av rummet menar Rowles. Den är kopplad till människans identitet och en separation från detta rum skadar också människans konstruktion av den hon är.²⁶ I forskning kring åldrande och rummets betydelse är skapandet av identitet ett återkommande tema som används i förklaringar till varför känslan till det egna hemmet och eller bygden är stark och varför det är viktigt med ett kvarboende i högre ålder.²⁷

Graham D. Rowles tre förtrogenheter anser jag vara användbara för att diskutera äldres förhållande till vad de anser vara hemma, men de behöver få en starkare koppling till omsorg. Att ha en fysisk förtrogenhet är viktigt med tanke på att kroppen rör sig sämre och minnet ibland kan svika. Att ha en social förtrogenhet är viktigt för att det är i de sociala nätverken (med vilket jag här menar främst släkt och grannar) som hjälp för hjälpbehövande finns att få. Den autobiografiska förtrogenheten kan jag också se har rele-

vans, men jag skulle inte som Rowles vilja påstå att det är den främsta av dem. Snarare ger hjälpbehovet en betoning av de andra två förtrogenheterna.

Är omsorgsbehoven stora, är inte dessa förtrogenheter längre av högsta vikt. Ingen av de äldre i undersökningen

nämner de emotionella kopplingarna till platsen som skäl till att man inte vill bo på ett äldreboende. Det är inte stigarna i skogen eller de egna möbler som inte skulle få plats som man anför som argument för att man så länge det bara går vill bo kvar hemma i det egna boendet. Det är

vårt att notera att det inte heller är släktingar eller grannar man säger att man skulle sakna om man flyttade från det nuvarande hemmet. Istället är det förmågan att styra dagen efter eget huvud som är avgörande. Den tre förtroenheterna är relevanta när man talar om varför man vill bo där man idag bor, men inte när äldreboenden kommer på tal. Då är det andra värden som framhålls, nämligen självständigheten.

En stor och köpstark grupp idag är yngre pensionärer. De har ofta hälsan och ekonomin att leva ett aktivt liv. Från gerontologisk forskning hör man ofta att det är viktigt att inte förknippa ålderdom med svårigheter att klara sig själv. Mitt intresse är emellertid just de som inte kan klara allt i vardagen själva. Betonandet av hemmet för deras del ska ses till stor del som en konsekvens av åldrandet. Det egna hemmet som bas för livet betyder att man kan visa för sig själv och andra att man ännu har en bit kvar av åldrandet. Så länge kroppen tillåter vill man bo hemma – när den inte längre gör det är man beredd att flytta. Det viktigaste ändå är att kunna få det mest basala i vardagen att fungera. Detta säger också något om varför man så gärna vill åldras "hemma": för att det ger människor möjlighet att i möjligaste mån själva styra över vardagen och över de kontakter de har med andra människor. Det handlar inte bara om frågor som identitet, utan i hög grad om att klara av de praktiska göromålen i livet.

Noter

- 1 Avhandlingen är en del i projektet Care regimes and rural transition in Sweden och bedrivs vid Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet.
- 2 Intervjuerna är inspelade och transkriberade. Materialet kommer att förvaras på Upplandsmuseet. De första kontakterna har jag fått genom ordföranden i hembygdsföreningarna i kommunen och genom anställda i kommunens äldreomsorg, kontakter som sedan i sin tur ofta gett fler kontakter. Tack alla som hjälpt mig!
- 3 Mowl et al 2000, Öberg 2005
- 4 Szebehely 1996
- 5 Orsholm 2003:71, Oswald & Wahl 2005:22, Rowles & Ravdal 2002, Wiles et al 2009:665
- 6 Oswald & Wahl 2005:23, Rowles 1983:310, Whitaker 2007:45, Wiles et al 2009: 665
- 7 Rowles & Ravdal 2002:106
- 8 Oswald & Wahl 2005:25, Whitaker 2007, Wiles et al 2009:665
- 9 Orsholm 2003:73
- 10 Intervjuerna gjordes vintern och våren 2010, med en snömassa som många av de jag talade med bara kunde minnas från sin barndom på 1920-talet. Snön är därför ett återkommande samtalsämne, som fått större utrymme än vad det skulle ha fått en mer normal vinter.
- 11 Orsholm 2003, Snellman 2009
- 12 Bergh 1996:127
- 13 Whitaker 2007
- 14 Jönsson 2002
- 15 Whitaker 2007:22

- 16 Mowl et al 2002:195
- 17 Jegermalm & Jeppsson Grassman 2009:681, Szebehely & Trydegård 2007.
- 18 Malmberg & Pettersson 2007, Orsholm 2003:79, SCB 2006
- 19 Laws 1997:98, Peace et al 2006, Rowles 1983, Scharf et al 2005:189, Wiles et al 2009:665
- 20 Rowles & Ravdal 2002:106
- 21 Harper & Laws 1995:203, Chapman 2009, Peace et al 2006
- 22 Rowles 1983, Rowles & Ravdal 2002
- 23 Rowles & Ravdal 2002:86f
- 24 Rowles & Ravdal 2002:91
- 25 Rowles 1983:308
- 26 Rowles 1983:308, Rowles & Ravdal 2002:102
- 27 Chapman & Peace 2008, Peace et al 2006, Wiles 2009

Litteratur

- Bergh, Anders (1996): "Vad döljs bakom hemlighetens vind". I: Gaunt & Lantz: *Hemmet i vården. Vården i hemmet*. Stockholm: Liber
- Chapman, Sherry Ann & Peace, Sheila (2008): "Rurality and ageing well: a long time here". I: (red) Norah Keating: *Rural ageing: a good place to grow old? Bristol: The Policy Press*
- Chapman, Sherry Ann (2009): "Ageing well: emplaced over time". I: *International journal of sociology and social policy* 29:1/2, 27–37
- Harper, Sarah & Laws, Glenda (1995): "Rethinking the geography of ageing". I: *Progress in human geography*, 19:2, 199–221
- Jegermalm & Jeppsson Grassman (2009a): "Patterns of informal help and caregiving in Sweden: a 13-year perspective". In: *Social policy & administration* 48:7, 681–701
- Joseph, Alun E., Cloutier-Fisher, Denise (2005): "Ageing in rural communities. Vulnerable people in vulnerable places. I: Gavid J Andrews & David R. Phillips (eds): *Ageing and place. Perspectives, policy, practice. Routledge studies in human geography*. London/New York: Routledge
- Jönson, Håkan (2002): *Ålderdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Laws, Glenda (1997): "Spatiality and age relations" I: Jamieson, Anne, Harper, Sarah & Victor, Christina (eds): *Critical approaches to ageing and later life*. Buckingham: Open university press
- Lundgren, Eva (2000): "Homelike housing for elderly people – materialized ideology". *Housing, theory and society* 17, 109–129
- Malmberg, Gunnar & Pettersson, Anna (2007): "Distance to elderly parents: analyses of Swedish register data. I: *Demographic research*, 17, pp 679–704.
- Mowl, Graham, Pain, Rachel & Talbot, Carol (2000): "The ageing body and the homespace". *Area* 32:2, 189–197.
- Orsholm, Ingrid (2003): "Anhörigskapets förankring – i tid och rum". I: Eva Jeppsson Grassman (red): *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Oswald, Frank & Wahl, Hans-Werner (2005): "Dimensions of the meaning of home in

- later life". I: Graham D. Rowles & Habib Chaudhury (red): *Home and identity in later life. International perspectives*. New York: Springer Publish Company
- Peace, Sheila, Holland, Caroline & Kellaher, Leonie (2006): *Environment and identity in later life*. Maidenhead: Open university press
- Rowles, Graham D. (1983): "Place and personal identity in old age: Observations from Appalachia" I: *Journal of environmental psychology* 3, 299-313
- Rowles, Graham D & Ravdal, Hege (2002): "Aging, place and meaning in the face of changing circumstances". I: Robert S: Weiss & Scott A. Bass: *Challenges to the third age. Meaning and purpose in later life*. Oxford university press.
- SCB (2006) Demografiska rapporter 2006:1, *Äldres omsorgsbehov och närhet till anhöriga*.
- Scharf, Thomas, Wenger, G. Clare, Thisssen, Frans & Burholt, Vaness (2005): "Older people in rural Europe: A comparative analysis". I: Doris Schmedi (ed): *Winning and losing. The changing geography of Europe's rural areas*. Aldershot: Ashgate
- Snellman, Marie-Louise (2009): "Det är ju inte hela tiden lycka heller": *Äldre kvinnors berättade liv – om arbete, omsorg och åldrande i landsbygdsmiljö*. Umeå: Institutionen för socialt arbete.
- Szebehely, Marta (1996): "Om omsorg och omsorgsforskning" I: Rosmari Eliasson (red): *Omsorgens skiftningar. Begrepp, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Szebehely, Marta & Trydegård, Gun-Britt (2007): "Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender?". I: *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2–3 2007.
- Whitaker, Anna (2007): *Gamla och nya boendemiljöer för vård och omsorg av äldre – en översikt*. Norrköping: Tema äldre och åldrande
- Wiles, Janine L., Allen, Ruth E. S., Palmer, Anthea J., Hayman, Karen J., Keeling, Sally & Kerse, Mgaire (2009): "Older people and their social spaces: A study of well-being and attachment to place in Aotearoa in New Zealand". *Social science & medicine* 68, 664–671
- Öberg, Peter (2005): "Den åldrande kroppen – samhälleliga bilder och äldres egna erfarenheter" I: Eva Jeppsson Grassman & Lars-Christer Hydén: *Kropp, livslopp och åldrande. Några samhällsvetenskapliga perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Cecilia Bygdell är antikvarie vid Upplandsmuseet och doktorand i kulturgeografi vid Uppsala universitet.